

CE A FOST INTERNAȚIONALĂ A II-A ?

LUCIA BADULESCU ȘI MIRCEA N. POPA

În anii care au urmat dispariției Internaționalei I-a, proletariatul din diverse țări s-a dezvoltat și s-a organizat „într-o formă de sine stătătoare”¹ — partidul socialist de masă —, iar vechea formă de cuprindere a muncitorilor organizați din diferite regiuni ale lumii într-o asociație de felul Internaționalei I-a s-a dovedit a fi, după cum aprecia F. Engels, „...deja perimată ; mișcarea o luase cu mult înainte vechii Internaționale”.²

O nouă formă de organizare a luptei comune duse de clasa muncitoare din diverse țări, adecvată condițiilor specifice ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea și gradului de dezvoltare și maturizare politică a proletariatului, nu a fost găsită decât după mai mult de un deceniu de la autodizolvarea Internaționalei a I-a. Ea a izvorât în mod necesar din practica politică a partidelor proletare de masă, a fost determinată în mod obiectiv. Nu întâmplător, deci, K. Marx — pînă la moartea sa în 1883 — și F. Engels au respins reconstituirea Internaționalei a I-a în vechea ei formă. Ei apreciau că „de evenimentele istorice nimeni nu se plînge”, dimpotrivă, toți se străduiesc să le înțeleagă cauzele și o dată cu aceasta, și urmările.”³ Spre deosebire de cei care priveau cu nostalgie în urmă și cereau reconstituirea grabnică a Internaționalei a I-a, F. Engels considera că atîta timp cît tinerele partide socialiste nu se consolidaseră suficient, înființarea unei noi Internaționale era prematură. Avînd în vedere considerabila întărire a mișcării proletariatului european și nord-american, F. Engels aprecia în 1885 că toate vechile forme de organizare internațională, inclusiv Asociația Internațională a Muncitorilor, ar fi fost în noile condiții „o cătușă”⁴ și că „...simplul sentiment de solidaritate, care se bazează pe înțelegerea identității situației lor de clasă, e suficient pentru a uni pe muncitorii din toate țările...”⁵ În 1886, reluînd în discuție această chestiune, F. Engels a afirmat în mod cît se poate de clar că „Internaționala nu mai are nevoie de o organizație în sensul strict al cuvîntului ; ea trăiește și se întărește datorită colaborării sincere, care se dezvoltă

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 403.

² *Ibidem*, p. 337.

³ K. Marx, F. Engels, *op. cit.*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 202.

⁴ *Ibidem*, p. 224.

⁵ *Ibidem*.

în mod firesc, a muncitorilor din Europa și America.⁶ La sfârșitul anilor '80, F. Engels — care nu încetase niciodată să îndrume mișcarea muncitorească din Europa și America — a apreciat însă că se creaseră condiții favorabile întemeierii unei organizații socialiste internaționale și s-a angajat cu întreaga sa autoritate, capacitate teoretică, politică și organizatorică în activitatea de pregătire a unui congres internațional al organizațiilor muncitorești și socialiste. În acest sens, el scria la 4 ianuarie 1888 socialiștilor români: Progresele mișcării proletare „...au fost atât de mari, încât, cel puțin partida din Europa poate și trebuie să aibă o politică internațională comună”.⁷ (subl. n.). Problema înființării unei noi Internaționale socialiste nu a putut fi rezolvată decât în momentul în care partidele socialiste au depășit faza inițială a existenței lor, caracterizată prin slăbiciuni și căutări în ceea ce privește strategia și tactica politică, când avântul mișcării muncitorești de masă a cerut în mod imperios solidaritatea internațională a proletariatului. Că acest moment a fost în mod necesar sfârșitul deceniului al nouălea o demonstrează propunerile formulate în anii 1887—1888 de mai multe partide și organizații sindicale. F. Engels a ținut totuși să avertizeze din nou pe marx-iști că „...o dată în plus aceeași veche sciziune a Internaționalei — I-a, n.n. — împinge acum oamenii în două tabere opuse. De o parte discipolii lui Bakunin — anarhiștii, n.n. —, sub un steag diferit, dar cu întregul vechi arsenal și vechea tactică, o bandă de intriganți... care încearcă să supună mișcarea clasei muncitoare scopurilor lor personale; de cealaltă parte adevărata mișcare a clasei muncitoare”.⁸ Adversarul proletariatului, conștient de interesele sale de clasă, era același, sublinia F. Engels, cu singura deosebire că „drapelul anarhiștilor a fost înlocuit cu drapelul posibilistilor — oportuniștilor francezi, n.n.; aceleași procedee de a vinde burgheziei principiile, în schimbul unor concesiuni de amănunt și în special în schimbul unor posturi grase pentru lideri...”⁹ Contribuția lui F. Engels la pregătirea și apoi la reușita congresului din iulie 1889 de la Paris a fost hotărâtoare. Marx-iștii francezi au recunoscut că el „a salvat congresul”.¹⁰ Într-adevăr, datorită activității lui F. Engels, oportuniștii francezi — «posibiliștii» — și englezi — conducătorii Federației Social-Democrate ș.a. — au eșuat în încercările lor de a prelua conducerea mișcării muncitorești și socialiste internaționale.

Congresul socialist internațional de la Paris din 1889, *dominat de marx-iști*, a pus bazele unei noi organizații proletare internaționale, intrată mai apoi în istorie sub denumirea de Internaționala a II-a sau Internaționala socialistă. Specificul condițiilor istorice în care a apărut și s-a dezvoltat noua organizație constă în puternicul avânt al mișcării proletare de masă și în

⁶ *Ibidem*, p. 259.

⁷ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), Partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 188.

⁸ Friedrich Engels, Paul et Laura Lafargue, *Correspondance*, tome II (1887—1890), Paris, Editions Sociales, 1956, p. 288.

⁹ Cf. V. I. Lenin, *Opere*, vol. 12, București, E.S.P.L.P., 1957, p. 356.

¹⁰ Friedrich Engels, Paul et Laura Lafargue, *op. cit.*, vol. II, p. 233.

existența partidelor socialiste de masă în multe dintre țările continentului european. În legătură cu geneza Internaționalei a II-a, este de netăgăduit faptul că aceasta a fost urmarea firească și inevitabilă a încercărilor făcute în perioada anterioară de către organizațiile politice și sindicale ale clasei muncitoare din mai multe țări de a crea o mișcare proletară la nivel internațional, într-o formă organizatorică adecvată împrejurărilor. Din această cauză, anul 1889 marchează un moment deosebit de important în evoluția istorică a mișcării muncitorești internaționale cuprinsă între data dispariției Internaționalei a I-a și declanșarea primului război mondial imperialist. Totodată, „înrudirea” dintre noua organizație și vechea Internațională, în ciuda deosebirilor dintre ele, era evidentă și declarată explicit de către delegații la Congresul din 1889.

Misiunea noii organizații socialiste internaționale consta în crearea unor partide marxiste de masă, în țările unde acestea nu existau, înarmate cu o strategie și o tactică fondate pe lupta de clasă, pentru a da astfel posibilitate proletariatului de pretutindeni să-și însușească experiența de luptă necesară înlăturării dominației de clasă a burgheziei. Totodată, noua Internațională considera drept sarcină centrală combaterea hotărâtă a militarismului și lupta împotriva primejdiei de război.

Internaționala socialistă intra în lupta împotriva capitalismului sub forma unei mișcări muncitorești și socialiste europene și nu mondiale, deși ea va cuprinde în aria sa de influență și activitate și unele zone extraeuropene. Pe de altă parte, Congresul de la Paris din 1889 nu a creat o organizație în accepțiunea strictă a termenului și nici o structură centralizată, așa cum procedase Internaționala I-a, căci organizațiile politice — mai cu seamă Partidul Social-Democrat German — și sindicale care acceptaseră să-și unească eforturile în lupta împotriva capitalismului apreciaseră că în noua etapă istorică nu era necesară o organizare rigidă și nici un centru conducător. F. Engels împărtășea acest punct de vedere, găsindu-l pe deplin întemeiat. Chiar în ajunul Congresului de la Paris, F. Engels i-a avertizat pe socialiștii francezi că social-democrații germani „nu-și pot permite a se juca de-a organizațiile internaționale, care sînt pentru moment pe cît de imposibile pe atît de inutile”, și, de aceea, ei vor combate „nostalgia unei reconstituiri a Internaționalei — autodizolvate în 1876, *n.n.* — sub o formă sau alta.”¹¹ F. Engels se referea de fapt, atunci cînd vorbea de „reconstituirea Internaționalei”, la inoportunitatea unei organizații de felul Internaționalei I-a. Cît privește opoziția categorică a social-democrației germane, aceasta se explică atît prin ineficiența unei organizații puternic structurate și conduse dintr-un centru, cît și prin situația extrem de dificilă prin care trecea ea datorită „legilor excepționale” din Reichul wilhelmian.

Congresul de la Paris a hotărît doar convocarea periodică, o dată la trei ani, a unor congrese internaționale. Peste mulți ani, în 1907, Ed. Vaillant, care jucase un rol însemnat în organizarea Congresului din 1889, a declarat

¹¹ cf. Annie Kriegel, *Les Internationales ouvrières (1864—1943)*, Paris, P.U.F., 1964, p. 36.

Congresului de la Stuttgart (1907), referindu-se la modul în care el și cei mai mulți dintre socialiști concepuseră rostul Internaționalei socialiste: „Este bine ca partidele socialiste din toate țările să se unească. Acestui scop îi servesc congresele internaționale.”¹² Așadar, Congresul socialist din iulie 1889 a pus doar piatra de temelie a noii Internaționale, construcția acesteia fiind ridicată treptat, și nu fără dificultăți, în răstimpul de aproximativ un deceniu. Un moment însemnat în această acțiune de organizare a Internaționalei a fost Congresul socialist de la Bruxelles (1891), care a reunit pe foștii adversari din 1889¹³, evitând astfel sciziunea mișcării socialiste și muncitorești internaționale. „Pe scurt, — își amintea E. Vandervelde, *n.n.* — Internaționala a II-a se unificase și trebuia să rămână așa pînă în 1914.”¹⁴ Referindu-se la hotărîrea Congresului de la Bruxelles de a-i exclude pe anarhiști de la participarea la lucrările sale, F. Engels remarcă în septembrie 1891: „În felul acesta vechea Internațională a încetat să mai existe și începe cea nouă”.¹⁵ Cît privește manifestarea unor veleități — încă din ajunul Congresului de la Bruxelles — de reconstituire a Internaționalei I-a, F. Engels a avertizat, din nou, că aceasta ar fi provocat „noi sciziuni”¹⁶ și a subliniat că „în realitate mișcarea era prea mare, prea vastă, pentru a fi încurcată de astfel de legături”¹⁷ ca cele specifice primei Internaționale. Doar „nostalgia” unor socialiști nu putea fi un argument în favoarea reconstituirii vechii forme de organizare a mișcării muncitorești și socialiste internaționale. Începînd cu Congresul de la Bruxelles, Internaționala socialistă a fost recunoscută ca o realitate politică chiar și de către cei care, în 1889, organizînd un congres separat — oportunist — la Paris, refuzaseră a o face. Dar această Internațională funcționa în mod diferit, în comparație cu Internaționala I-a, și avea o formă nouă, distinctă. Un pas înainte pe calea organizării și definirii orientării politice a Internaționalei socialiste a fost făcut cu prilejul Congresului de la Zürich din 1893, prin adoptarea rezoluției „Dispoziții privind admiterea în congres.” În document se preciza: „Sînt admise în Congres socialist internațional, *n.n.* — toate sindicatele profesionale muncitorești ca și acele partide și asociații socialiste care recunosc necesitatea organizației muncitorești și acțiunea politică”.¹⁸ În cuvîntarea de încheiere a lucrărilor Congresului de la Zürich, F. Engels a expus modul în care înțelegea colaborarea dintre partidele și organizațiile muncitorești, rosturile înseși ale Internaționalei: „...Trebuie să continuăm să lucrăm pe o bază comună.

¹² Vezi: *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Stuttgart, 18. bis 24. August 1907*, Berlin, 1907, pp. 3—12.

¹³ În iulie 1889 la Paris se întruniseră concomitent două congrese socialiste și muncitorești internaționale: unul dominat de marxiști, care puseseră bazele noii Internaționale; altul, oportunist.

¹⁴ E. Vandervelde, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Paris, 1939, p. 142.

¹⁵ Friedrich Engels, Paul et Laura Lafargue, *op. cit.*, vol. III, p. 95.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 89—90.

¹⁸ Cf. *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, București, Editura politică, 1969, p. 156.

Pentru a nu degenera într-o sectă trebuie să admitem discuțiile, dar principiile generale trebuie respectate cu consecvență. Unirea liberă, contactele liber consimțite, sprijinite de congrese, sînt suficiente pentru a ne asigura victoria, pe care nici o forță din lume nu ne-o va mai putea zmulge...".¹⁹

Rezolvarea definitivă a problemei raporturilor dintre socialiști și anarhiști, a admiterii sau excluderii acestora din urmă din Internaționala socialistă, a revenit Congresului de la Londra din 1896. Anahismul devenise un pericol mult prea mare pentru mișcarea socialistă internațională pentru a i se mai îngădui accesul și activitatea — sub diverse forme — în Internațională, Congresul de la Londra puna capăt disputei dintre marxiști și anarhiști începute în Internaționala socialistă, chiar din 1889. Astfel, Internaționala s-a consolidat ca organizație marxistă.

Așadar, la început Internaționala a II-a a avut „mai mult un rol de simbol decît de organizație”.²⁰ Etapa care s-a prelungit pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a caracterizat prin căutarea formelor de organizare și a tacticii luptei proletare adecvate condițiilor istorice specifice perioadei. Temele majore ale dezbaterilor din congresele internaționale poartă pecetea interesului primordial, și adesea exclusiv, pentru problemele organizării luptei și pentru situația economică a proletariatului industrial. Unul dintre rezultatele de maximă importanță ale dezbaterilor din primele congrese a fost recunoașterea preponderenței formelor politice ale luptei proletare. Totodată, s-a manifestat constant conștiința caracterului mondial al mișcării socialiste, a necesității unității și a luptei pentru înlăptuirea acesteia. În sfîrșit, deși organizațiile naționale încadrate în Internaționala a II-a se recunoșteau egale în drepturi, social-democrația germană și-a cîștigat respectul și înalta prețuire a celorlalte partide și organizații muncitorești și socialiste. Partidul proletar german avea o influență remarcabilă în Internaționala a II-a și s-a transformat, după expresia folosită de Henriette Rolland-Holst în „marea putere a Internaționalei”.

Ce reprezenta, așadar, Internaționala a II-a, care era structura ei după aproximativ un deceniu de existență? Pentru prima dată Internaționala s-a autodefinit în timpul Congresului de la Zürich. Luînd în considerație dorința ca social-democrații să fie organizați pe plan internațional „sub un titlu comun”, precum și existența unei legislații antimuncitorești în diverse țări, Congresul a statornicit, prin rezoluția privind organizarea internațională a democrației socialiste, următoarele: membri ai «*Partidului socialist democratic revoluționar internațional*» erau recunoscute toate organizațiile care admiteau lupta de clasă, necesitatea socializării mijloacelor de producție și principiile congreselor Internaționalei. Forțele care au constituit organizația socialistă internațională se caracterizau printr-o diversitate a formelor de organizare, printr-o mare varietate a structurii partidelor. Ele au creat „o

¹⁹ K. Marx, F. Engels, *op. cit.*, vol. 22, pp. 403—404.

²⁰ *The Revolutionary Internationals. 1864—1943.* Edited by Milord M. Drachkovitch, Stanford, California, University Press, London, Oxford University Press, 1966, p. 97.

federație de partide naționale autonome”²¹ și sindicate, neacceptînd un alt tip de organizare decît cel care avea la bază principiul federativ. În timpul Congresului de la Stuttgart, referindu-se la principiile care stăteau la baza organizării Internaționalei, E. Vandervelde a declarat: „Premisa internaționalismului nostru este existența națiunilor libere și autonome. Internaționala muncitorilor nu este o masă amorfă fără grupări și structuri, ci o asociere liberă, o uniune nu numai de state independente, ci și de națiuni cărora Internaționala le-a restabilit autonomia, așa cum s-a întîmplat cu polonezii. Noi am recunoscut cea mai deplină justificare structurii naționale, fără rezerve și mai cînstit decît ar putea să o facă vreodată un partid burghez”.²² Cîțiva ani mai tîrziu, în 1910, socialistul Ch. Rappoport scria: „Forțele care compun Internaționala sînt de origini foarte diverse. Națiunile care o compun trăiesc în condiții politice, economice, intelectuale și morale cu totul variate... Și trebuie să se dea acestei varietăți infinite o singură direcție generală, direcția socialistă. De aici dificultăți nenumărate.”²³ Recunoscînd principiul autonomiei partidelor și organizațiilor afiliate ca o condiție *sine qua non*, Internaționala nu și-a creat o structură centralizată, iar pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea nu a organizat nici o instituție permanentă. Contactele dintre partide și organizațiile proletare afiliate Internaționalei socialiste erau asigurate de congresele internaționale întrunite odată la trei ani și, firește, de legăturile bilaterale. Acest mod de organizare reflecta strădania membrilor Internaționalei de a se adapta realității, specificului mișcării muncitorești, varietății extreme a formelor de organizare și luptă din diverse țări, diversității sarcinilor imediate ale proletariatului. În astfel de împrejurări erau necesare eforturi mari pentru a asigura coordonarea și unitatea mișcării, socialiste și muncitorești din lume. Acestea se impuneau cu atît mai mult, cu cît, potrivit aprecierilor formulate de membri ai Internaționalei, interdependența mișcărilor socialiste și muncitorești naționale era în creștere.

Activitatea Internaționalei socialiste ca organism politic s-a manifestat mai cu seamă sub forma congreselor internaționale periodice care dezbăteau principalele probleme ale mișcării muncitorești. În timpul congreselor, delegații din fiecare țară se constituiau într-o secție națională. Secțiile naționale își validau mandatele, iar dreptul de vot era exercitat separat de către delegațiile naționale ca entități distincte, fiecare dintre ele dispunînd de două voturi. Internaționala nu adopta și nu dicta decizii, fiecare partid național rezervîndu-și dreptul de „a decide asupra procedurii în diverse circumstanțe particulare”.²⁴ În legătură cu rolul rezoluțiilor adoptate de congresele socialiste internaționale, social-democratul german P. Singer a declarat Congresului de la Stuttgart: „Hotărîrile congreselor internaționale sînt menite

²¹ Annie Kriegel, *Le pain et les roses. Jalons pour une histoire des socialismes*, Paris, P.U.F., 1968, p. 160.

²² *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Stuttgart, 18. bis 24. August 1907*, p. 66.

²³ Cf. J. Droz, *Le socialisme démocratique. 1864—1960*, Paris, Armand Colin, 1966, p. 130.

²⁴ Cf. *The Revolutionary Internationales, 1864—1943*, p. 119.

a exercita o acțiune de fecundare asupra agitației și propagandei socialismului internațional și de la congresul acesta urmează să pornească o rază de lumină care să lumineze capetele și să facă să tresară inimile în vederea emancipării proletariatului din cătușele capitalismului...”.²⁵ Așadar, organizațiile afiliate aveau datoria morală de a acționa în spiritul rezoluțiilor adoptate de congresele Internaționalei, dar în funcție de condițiile specifice în care se desfășura mișcarea muncitorească din fiecare țară și în conformitate cu hotărârile adoptate de congresul național al partidului sau organizațiilor sindicale. În acest sens trebuie înțeleasă, de pildă, următoarea prevedere din Programul Partidului Social-Democrat din România, votat în 1893: „Ca și social-democrația lumii întregi, cea română socotește *obligatorii* pentru ea hotărârile congreselor internaționale din Paris 1889, din Bruxelles 1891 și ale congreselor viitoare”²⁶ (subl. n.). Existau însă și unii socialiști care fie că sufereau de „nostalgia” Internaționalei I-a sau nu înțeleseseră faptul că organizațiile afiliate Internaționalei a II-a nu investiseră congresele acesteia cu dreptul de a adopta *hotărâri*. Este, de exemplu, și cazul socialistului român I. G. Radovici care, la 28 martie 1893, scria în „Munca”: „Partidul socialist român e o fracțiune a marelui partid internațional al muncii”. După această afirmație întemeiată, autorul adăuga: „Internaționala socialistă înviată în Congresele din Paris și Bruxelles, unde democrația română a participat cu cinste, *dictează legi la care noi sintem datori să ne supunem*”.²⁷ (subl. n.).

Internaționala a II-a și-a dat „un prim rudiment de organizare”²⁸ abia cu prilejul Congresului de la Paris din 1900, când a creat un *organ executiv* care urma să asigure continuitatea activității între congrese. Încă în 1896 Congresul de la Londra se declarase în favoarea înființării unui *Comitet internațional permanent*, dar abia în 1900 proiectul a devenit realitate. Crearea unui organ executiv permanent, ca și a altor forme organizatorice menite a da mai multă coerență și consistență activității Internaționalei, nu a modificat în mod hotărâtor structura inițială a acesteia. Este adevărat că, astfel, ea a devenit instituție, dar «*suveran*» a rămas în continuare congresul, căruia socialiștii îi spuneau «*parlament internațional al muncii*» sau «*viitor parlament internațional socialist*».

*

Internaționala a II-a a reprezentat o etapă obiectiv determinată, a fost o experiență istorică necesară a mișcării muncitorești și socialiste. Ea a fost rodul căutărilor proletariatului care încerca, la sfârșitul secolului al XIX-lea, să găsească drumul spre o societate fără clase și exploatare, către o lume fără războaie. Internaționala a II-a s-a născut ca orfanișă revoluționară,

²⁵ *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907*, p. 49.

²⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900*, p. 56.

²⁷ *Ibidem*, p. 44.

²⁸ E. Vandervelde, *op. cit.*, p. 147.

adversară a ordinii capitaliste stabilite, dar a sfârșit — prin faliment — ca organizație „integrată” societății pe care își propusese să o revoluționeze, ca organizație a compromisului de clasă. Dar falimentul ei însemna doar „...falimentul oportunismului socialist — produs al epocii precedente, «pașnice» de dezvoltare a mișcării muncitorești”.²⁹ Ca orice individ sau organizație politică care și-a trădat propriul său ideal, Internaționala a II-a — dominată în momentul falimentului din 1914 de oportuniști de dreapta — și-a atras disprețul celor pe care i-a trădat și dezamăgit și, de fapt, chiar a celor în folosul cărora fusese săvârșită trădarea. Iată de ce, în memoria clasei muncitoare din lume Internaționala socialistă, deși a dobândit multe avantaje și, mai cu seamă, o experiență politică utilă în folosul acesteia, a rămas ca o profundă dezamăgire.

BIBLIOGRAFIE

- Julius Braunthal, *Geschichte der Internationale*, vol. I, Hannover, Verlag J. H. W. Dietz—G.M.B.H., 1916; G. D. H. Cole, *Storia del pensiero socialista. La seconda Internazionale. 1889—1914*. Parte seconda, Bari, Editori Laterza, 1968; Patricia van der Esch, *La deuxième Internationale. 1889—1923*, Paris, 1957; Annie Kriegel, *Les Internationales ouvrières (1864—1943)*, Paris, P.U.F., 1964; I. M. Krivoguz, *Vtoroi Internationala. 1889—1914*, Moskva, 1964.
- * * * *Istoriia vtorogo Internationala*, vol. I—II, Moskva, 1965—1966.
- * * * *The Revolutionary Internationals. 1864—1943*, Edited by Milord M. Drachkovich, Stanford, California, Stanford University Press, London, Oxford University Press, 1966.

²⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, București, Editura politică, 1964, p. 163.